

Kosto Korsako literatūros kritika: sukaustytos vaizduotės potencialas

Anotacija: Straipsnis apie Kosto Korsako literatūros kritiką tarpukario Lietuvoje parašytas norint iš naujo perskaityti jo tekstus kaip aktualius savo siūloma kritiko pozicija ir įdomiai įsitraukiančius į šiuolaikinės literatūros teorijos kontekstus. Drauge siekiama iš naujo apsvarstyti jo, kaip sovietmečiu susikompromitavusio kritiko, įvaizdį, kuris šiandien lemia nuvertinantį santykį su visu Korsako kūrybiniu palikimu.

Straipsnyje aptariama ir Korsako-kritiko laikysena, suderinanti estetinius, ideologinius principus bei atvirumą kitoms programoms, ir literatūros bei visuomenės santykių analizė, metaforos, pasiūlytos tiems santykiams įvardyti. Iš straipsnyje aptariamų pavyzdžių galima išskirti dvi tarpusavyje susijusias literatūros sampratų grupes Korsako kritikoje. Pirmoje literatūra suvokiama kaip organiška visuomenės kraujotakos sistemos dalis, kaip gyvas organizmas, audinys, kuriame cirkuliuoja socialinė energija, pulsuoja literatūros gyvybė, vyksta socialinės energijos apykaita tarp skaitytojų, rašytojų, kritikų. Kitas išskirtas literatūros vaizdinys – literatūra kaip simbolinių kovų arena, kurioje atpažįstamos rašytojų taktikos ir strategijos. Originali Korsako literatūros raidą nusakanti pulsavimo metafora peržengia marksistinį pažangos principą ir sujungia literatūros kaip socialinio audinio ir bendros kraujotakos sistemos vaizdinį su literatūros kaip kovos samprata.

Raktažodžiai: Kostas Korsakas, literatūros kritika, sociokritika, marksizmas.

Ar galima šiandien apie Kosto Korsako literatūrinę kritiką ir kitą kūrybą kalbėti be pagiežos, kaip kad Tomas Venclova 1982-aisiais siūlė kalbėti apie *Trečią frontą*?

Korsako įvaizdį šiandien galima apibūdinti faktu, kurį Vytautas Kubilius nurodo savo knygoje *XX a. literatūra: Vytautas Mačernis per Korsako skaitomas marksistinės estetikos pamokas trypdavo kojomis*¹. Išgirdę Korsako pavardę irgi „trypiame“ – vulgarizatorius, marksistas, iškreipęs visą lietuvių literatūros vaiz-

1 Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 412.

dą. Kostas Korsakas vadovavo Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, vadovavo rengiant akademinę lietuvių literatūros istoriją, buvo svarbi figūra literatūros lauke sovietmečiu. Šiandien neretai visas jo kūrybinis darbas, taip pat ir tarpukario, vertinamas retrospektyviai, t. y. ne be sovietmečio „įdirbio“. Ar iš tiesų jis buvo tik dogmatikas, kuriam socialinio determinizmo principas buvo „šventas“, ar iš tiesų literatūra jam tebuvo įrankis ideologinėje kovoje? Tarpukariu rašyta temperamentinga Korsako kritika provokuoja panašius klausimus bei verčia iš naujo perskaityti ir permąstyti ikisovietinę jo veiklą, o sykiu ir įvaizdį bei vietą šiandieninėje kultūroje.

Nors Korsakas jautėsi esąs labiau poetas, tarpukario literatūros kritika buvo jo pagrindinis žanras. Į šiuos tekstus šiandien norisi gręžtis ne todėl, kad būtų ieškoma kokių nors pateisinių jo veiklai sovietmečiu, o norint prisiminti energingą kritiką, kurio tekstai buvo ir lieka gyvi, gyvybingi ir nusipelno sugrįžti į mūsų kultūrinę apyvertą, ne iš pagarbos, ne kaip istorinis faktas, bet kaip gyvas ir iki šiol aktualus kultūrinis veiksmas.

Nors po 1990 m. Korsako figūra nebuvo populiari, tyrinėtojų dėmesio jis vis dėlto sulaukė. Visų pirma minėtinas 1995 m. išleistas XXII *Literatūros ir kalbos* tomas, kuriame publikuojami Korsako laišakai, dienoraščio fragmentai, prisiminimai apie jį.

Elena Baliutytė 1999 m. publikuotame straipsnyje „Kostas Korsakas – literatūros kritikas“, o vėliau studijoje *Laiko įkaitė ir partnerė: Lietuvių literatūros kritika, 1945–2000* (2002), be kita ko, yra fiksavusi keistą kritiko likimą sovietmečiu: „Paradoksas, bet tuomet, kai, atrodo, galėjo būti įgyventi prieškarinės Korsako kritikos visuomeniniai idealai, o jo atstovautas sociologinis kritikos metodas buvo įteisintas valstybiškai, kritika iš tiesų pasidarė nebeįmanoma. Korsakas apsisprendė kritikos neberašyti po 1949 m. pasirodžiusios knygos „Literatūra ir kritika“, kuri buvo garsiai ir ilgai triuškinama.“² Korsakas buvo priverstas pasitraukti iš kritikos žanro, kuris be laisvo ir temperamentingo kalbėjimo neįsivaizduojamas, bet ir jo sociokritika turėjo gravituoti dogmatiško marksizmo pusėn. Gal todėl net ir kalbėti apie tai, kad Korsako atstovautas metodas buvo įteisintas valstybiškai, ne visai tikslu. Greičiau jau buvo įteisintas Valio Drazdausko, Kazio Preikšo, Zigmo Angariečio, Genriko Zimano atsotovautas literatūros supratimas, gana svetimas Korsakui, o *Lietuvių literatūros kritikos* II tome (1972),

2 Elena Baliutytė, „Kostas Korsakas – literatūros kritikas“, *Literatūra ir menas*, 1999 12 11.

kurį redagavo Korsakas ir Kostas Doveika, jo ir bendražygių tekstai priskiriami ne marksistinei, o (kaip tuo metu formuluota) pažangiajai kritikai. Taigi pats Korsakas savęs netapatino su tais ištikimaisiais, kietaisiais marksistais, o, anot T. Venclovos, „lietuvių komunistai nesutiko trečiafrontininkų laikyti net pakeleiviais. Kapsuko ir Angariečio akyse jie buvo gryniausi ‚smulkūs buržuazai‘, lygiai kaip ir keturvėjinkai“³. Tad iki sovietmečio rašyta Korsako kritika drauge rodo tai, kaip socrealizmo dogmos sukaustė gana laisvą, kūrybingą, nedogmatišką laikyseną, užkirto kelią plėtotis literatūros teorijai, taip pat ir kairiajai.

Korsako kritikos reikšmę yra pabrėžusi Viktorija Daujotytė, priminusi visos tarpukario kritikos dalijimą į „mykolaitinę“ ir „korsakinę“, atitinkamai į pozicinę ir opozicinę⁴. Neseniai pasirodė Dalios Satkauskytės straipsnis apie Korsako analizuojamą Vinco Mykolaičio-Putino romaną *Altorių šešėly*. Jame autorė teigia, kad Korsako kritika, abejojusi iki dabar galiojančiais romano vertinimais, esą kunigo Vasario paveikslas itin psichologiškai gilus, Vasaris esąs laisvos asmenybės simbolis, o pats romanas – itin universalios problemikos, atrodo ir šiandien pagrįsta⁵. Nepaisant to, šiandien bemaž nematome Korsako tarp cituojamų autorių, rimtai, be išankstinio (nu)vertinančio santykio su juo beveik nediskutuojama. Šiame straipsnyje siekiama atkreipti dėmesį į tas Korsako išvalgas, kurios liudija subtilų kritiką, nedogmatišką, bet kartais laiko madas pralenkiančią literatūros ir visuomenės santykių sampratą, į jo, kritiko, laikyseną bei į jo literatūrinę intuiciją ir vaizduotę, kūrusią vaizdinius, nepraradusius potencialo būti plėtojama ir šiandien. Bus kalbama ne apie Korsako kritikos visumą, jo pažiūrų, estetinių ir ideologinių nuostatų genealogiją, o apie kūrybinguosius jo kritikos momentus, apie pasiūlytus, bet nebūtinai išgrynintus ar iki galo išplėtotus vaizdinius literatūros procesams suvokti ir paaiškinti, apie principingą ir opozicinę kritiko laikyseną.

Viena iš tezių – Kostas Korsakas formulavo problemas (pvz., neišvengiamo literatūros tendenciškumo), kurios yra šiuolaikinėje intelektualinėje apyvarčioje ir siejamos su Terry Eagletono, Pierre'o Bourdieu ir kitais svarbiais vardais.

3 Tomas Venclova, *Vilties formos: Publicistika, esė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 306.

4 Viktorija Daujotytė, *Lietuvių literatūros kritika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 149, 211.

5 Dalia Satkauskytė, „Liudo Vasario socialumas pagal Kostą Korsaką, arba naujos senos *Altorių šešėly* interpretavimo perspektyvos“, *Colloquia*, Nr. 24, 2010, p. 72–82.

Aktualus atrodo ir Korsako raginimas ne siekti bendro ir visuotinai galiojančio objektyvumo kritikoje, bet suvokti kultūrą kaip skirtingų pozicijų dialogą.

Kritiko laikysena

Verti dėmesio atrodo ne tik kai kurie Korsako tekstai, bet gal visų pirma jo kultūrinė laikysena: jaunas, nepatyręs, neturintis tvirtų teorinių pagrindų, bet jų aistringai ieškantis, pasižymintis aiškiu, kritišku mąstymu ir noru dirbti šiandien sunkiai įsivaizduojamomis sąlygomis. Sekti kaimyninių šalių literatūrą, literatūros mokslo naujienas, rašyti kritiką, prozą, poeziją, versti, sudarinėti antologijas, koresponduoti – visa tai Korsakas įgudo kalėjime. Dar mokydamasis gimnazijoje buvo gana žinomas kritikas, o kalėjimas tapo tikra studijų vieta. Šypsena ir nuostabą kelia Korsako skundai draugams, esą jis būdamas kameroje su trisdešimčia žmonių dėl ramybės trūkumo negali rašyti eilėraščių, bet straipsnius rašė vieną po kito, tiesa, nenorėdamas per daug ezinti valdžios pasirašinėjo kitais slapyvardžiais nei anksčiau. Kalėjimo administracija nedraudė susirašinėti, režimas nebuvo griežtas.

Įstojęs į universitetą, Korsakas jau buvo lygiavertis pašnekovas Juozui Tumui-Vaižgantui, Mykolui Biržiškai, Mykolaičiui-Putinui, o profesorius Eduardas Volteris patikėjo pirmakursiui skaityti neprivalomą latvių literatūros kursą, turėjusį pasisekimą ir tarp kitų fakultetų studentų. Būdamas antrakursis Korsakas išleido kritikos rinkinį *Straipsniai apie literatūrą* (1932).

Vargu ar iš Korsako tekstų reikėtų tikėtis, o juolab reikalauti nuoseklumo, brandumo ar originalumo. Skaitant jo kritikos straipsnius justai, kur sustiprėja marksistinė retorika, kur atsiranda simpatijų modernizmui, nesunku numanyti, kad tai susiję su tuo metu intensyviai skaitoma lektūra, kuri kartais nurodant, o kartais ir be nuorodų referuojama. Tačiau toks autoriaus nebrandumas leido jam išlikti atviram ir ieškančiam, ypač kai pripažįstami savi trūkumai – garsiajame „Pamoksle broliams“ Korsakas neslėpė savo nepatyrimo drąsiai išstardamas: „Mes visi dar žali nesubrendėliai.“ Daujotyte taikliai pastebi Korsako pozicijos nepastovumą, svyravimą tarp laisvesnio požiūrio į literatūrą, artimo sociokritikai, ir griežtesnio, marksistinio. Aptardama Salomėjos Nėries kūrybos vertinimą ji pažymi: „Nejučiomis Korsakas išsisuka iš sociokritikos ir patenka į paviršinio marksizmo kelią, kur svarbiausia yra klasės (buržuazija ir proletariatas),

nesutaikomas jų priešiškus, rašytojui nepaliekantis jokios tarpinės būsenos, bent iliuzijos laisvės.“⁶

Korsakas daug perėmė iš rusų kairiųjų intelektualų, sekė, kas vyksta kaimyninėse valstybėse, tačiau tai buvo tų idėjų transformavimas ir pritaikymas Lietuvos kultūros ir literatūros realijoms, pastanga įtraukti jas į kultūrinę apyvartą. Korsakas ruošdavo referatus apie Vokietijos, Prancūzijos, kitų užsienio šalių moderniosios literatūros tendencijas – kur šiandien lietuviškai apie tai galime pasiskaityti?

Kai kurios Korsako formuluotos problemos išlieka svarbios. Programinį straipsnį „Apie kritiką“ (1936) galima publikuoti ir dabar – kritikos kompleksai ir sutrikimai („sutrikusi kritika“ – Sigito Parulskio formuluotė) yra ir šandienos svarstymų centre: trūksta profesionalios kritikos, kritikai puolami kaip atsilikę, netaislingi, literatūros priešai, literatūros produkcija auga, o skaitytojai paliekami vieni patys susiorientuoti knygų gausoje. Galvojant apie Korsako literatūros kritiką iš dabarties perspektyvos, visų pirma svarbi jo puoselėta kritikos savivoka, kurios šiandien galėtume pasigesti. Korsakas turėjo bendrą estetinę programą, recenzijose, straipsniuose išlaikydavo aukščiausią estetinį idealą, į kurį orientavosi ir už kurį kovojo, nors likdavo atviras ir kitokioms pozicijoms. Korsakas suvokė kritiką kaip lygiavertį literatūros lauko dalyvį be antrinių tekstų autoriaus kompleksų. Bendra estetinė programa, kritikos kaip žanro problemos, o ne atskiros recenzijos leido jam atsiriboti nuo asmeniškumų, nepaskęsti smulkmenose ir tikro kritiko charakterį demonstruoti reikliai vertinant net ir bičiulių kūrybą (pvz., atviras laiškas Petrui Cvirka, su kurio aukštiniu nesutiko ir sovietmečiu, „laidotuvių pamokslas“ *Trečiam frontui* jo žlugimo proga). Korsakas drąsiai deklaravo vertinimo principus, ir jie nevirto siaura ar piktavališka tendencija. Kritikos žanro orumo išlaikymas galėtų būti kritiko laikysenos gairės ir šiandien. Tendencijos ir kritikui kartais keliamo objektyvumo reikalavimas buvo viena svarbesnių teorinių ir praktinių problemų tiek Korsakui, tiek kitiems tarpukario kritikams.

Literatūra ir tendencija

Ir tarpukariu, ir šiandien Korsakas suvokiamas kaip tendencingas, angažuotas kritikas, tačiau jį sunku būtų pavadinti dogmatišku. Jis suderino kritikui būtinas

6 Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 218.

savybes – savos pozicijos turėjimą ir atvirumą kitokiai estetikai. Net Alfonsas Nyka-Niliūnas, itin jautrus ideologiniams ir kitokiems „šalutiniams“ momentams literatūros kūrinyje, yra sakęs, kad kritikas gali (o gal ir privalo) subtiliai kovoti už kokią nors idėją⁷. „Pamoksle broliams“ Korsakas kvietė savo kolegas: „Turėkim drąsos. Turėkim atvirumo. Mokėkim prisipažinti.“ Šita „atvirumo programa“ nebuvo tuščia deklaracija. Korsakas cituoja ir remiasi profesoriumi Oscaru Walzeliu, nors pats yra „visai kitokių pažiūrų kaip į meną, taip ir į gyvenimą“⁸. Autoritetu jis laiko profesorių Leviną Ludwigą Schückingą, kurio sociologiniai skonio tyrinėjimai buvo išversti į rusų kalbą ir suprasti kaip „formalistinis“ bandymas pasipriešinti marksistų vulgariai temos „literatūra ir visuomenė“ traktuotei. Palankiai kritikas vertino ir priešingos ideologinės stovyklos autorius (Jurgį Savickį, Juozapą Albiną Herbačiauską). Greičiausiai dėl atvirumo kitokiems Angarietis Korsaką yra apibūdinęs kaip renegatą ir dažną savo kailio mainytoją⁹. Pats Korsakas nebendradarbiavo „tikrųjų“ komunistų spaudoje, nes ten kaip tik reikėjo dogmatiško literatūros vertinimo, o estetika, meno kūrinio forma buvo antraeilis ar net trečiaeilis dalykas. Už atsisakymą nutraukti bendradarbiavimą su *Kultūra* Korsakas buvo pašalintas iš komjaunimo, o į komunistų partiją taip niekada ir neįstojo.

Šiandien nedogmatiškumo sandas dažnai pamirštas, ir Korsako pavardė tampa vulgarios kritikos sinonimu. Tačiau literatūros ir jos vertinimo tendencingumas, ideologiškumas išlieka vienas įdomesnių klausimų šiuolaikinės literatūros skaitymo perspektyvoje (vardyti čia galima daug – nuo feminizmo iki kultūrinių studijų). Tendencijos, ideologijos, literatūros grynumo ar negrynumo klausimai kaskart iškyla ir kartais formuluojami ne ką subtiliau nei tarpukario Lietuvoje. Štai akademiniam leidinyje, įtrauktame į tarptautines mokslo bazes (o tai reiškia aukščiausią kokybę bei moksliskumą), publikuojamas straipsnis, prasidedantis tokiu samprotavimu: „Šių dienų literatūros kritikoje pasitaiko atvejų, kai grožinis kūrinys dar vertinamas ne estetiniu kriterijumi, o šalutiniu – doroviniu ar ideologiniu – aspektu. Toks neadekvatus požiūris į meninę kūrybą nukelia ir iš dalies pakartoja XV a. vienuolio, pamokslininko Girolamo Savonarolos (1452–1498) barbarišką ‚reformą‘ – viešai deginti pasaulietinio turinio knygas bei kitus meno kūrinius, kuriuose nesilaikoma krikščioniškos moralės

7 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 186.

8 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, Kaunas, 1932, p. 125.

9 Leonas Gudaitis, „Trečio fronto agonija: paskutinio numerio paieškos“, *Darbai ir dienos*, Nr. 47, 2007, p. 207.

dogmų.“¹⁰ Kalbama taip, tarsi būtų savaime aišku, kaip reikia atskirti estetiką nuo moralės ar ideologijos, rimtai manoma, kad toks neatskyrimas yra retrogradiškas, nors iš tiesų yra greičiau atvirkščiai. Estetika suvokiama kaip objektyvi, neutrali raiška, o moralė, ideologija, politika – tendencinga, moralizuojanti kultūrinė praktika. Taip grindžiamas straipsnio aktualumas, primenant kritikus, kurie jau kadų kada kovojo už teisingiausią – grynai estetinį – požiūrį į meną. Tad kokiai ideologijai tekstas atstovauja, jau yra ne šalutinis, bet vis svarbesnis skaitymo aspektas, ypač stiprėjant manipuliavimo viešąja nuomone praktikai.

Korsakas tendencijos problemą sprendė panašiai kaip ir autoritetingas šiandienos literatūros teoretikas marksistas Terry Eagletonas. Ką tik išėjęs iš kalėjimo 22 metų jaunuolis straipsnyje „Tendencija ir literatūra“ (1931) polemizuoja su Vincu Mykolaičiu, tuo metu jau profesoriumi (po studijų Freiburgo universitete). Šiame straipsnyje Korsakas tvirtina marksistinę tezę, kurią randa reikalo plėtoti ir Eagletonas, skelbiantis grynos, nesuinteresuotos literatūros teorijos ir apskritai literatūros mirtį. Iš esmės Korsakas straipsnyje atlieka marksistinę dekonstrukciją – rodo, kaip, kuo ir kiek yra suinteresuotos teorijos ir literatūra, kuri skelbiasi neturinti jokių interesų ir tendencijų, nors ir nesitiki, kad „po šito mūsų akto mūsų buržuazinė kritika pritils zaunijusi apie tendencingumą“¹¹. Galima įsivaizduoti, kad Karlo Marxo tezę apie dominuojančios klasės ideologijos primetimą visoms kitoms ir jos paskelbimą visuotine norma Korsakas kalėjime (o vėliau susidūręs su cenzūra leidžiant *Kultūros* žurnalą) patyrė savo kailiu, todėl ir pasirašyti po ja galėjo kaip po savo:

[g]yvenimo praktika rodo, jog kiekviena visuomenės grupė „grynom“, netendenciškom idėjom mene laiko tik tas idėjas, tas mintis ir tuos jausmus, kurie priklauso *jai pačiai*, o kitų visuomenės grupių idėjas, mintis ir jausmus, jei tik jie ima išeiti aikštėn apsidarę meno formom, tuoj apšaukia tendencijos, agitacijos vardais. Tokia taktika ypač naudojasi žmonės tų visuomenės grupių, kurios yra by kurios epochos ir by kurio krašto vyraujančios grupės, ir ta taktika dažniausiai nukreipta prieš tas visuomenės grupes, kurios dar tik pradeda išeiti gyveniman, kovodamos už savo būvį ir už savo teises.¹²

10 Laimutė Adomavičienė, „Sterilizacijos‘ principas išėivių literatūros kritikoje“, *Lituanistica*, t. 54, Nr. 3, 2008, p. 51–58.

11 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 7.

12 *Ibid.*, p. 12.

Todėl Korsakas kratosi tendencingos kritikos argumentuodamas panašiai kaip Eagletonas, neišskyręs politinės kritikos kaip atskiros, nes, anot jo, visa kritika yra politinė, o „žmonės linkę vadinti ‚politine‘ tą kritiką, kuri nesutampa su jų pažiūromis“¹³.

Šiame, kaip ir daugelyje kitų savo straipsnių, Korsakas daro ne ką kita, o tik rodo, kokį užsakymą atlieka neoromantizmas, bei teigia, kad estetai, deklaruojantys programą „menas menui“; priklauso nuo tokių pačių proziškų aplinkybių ir turi tokių pat proziškų intencijų kaip ir tie, kurie vadinami „tendencingais“ (panašiai teigia ir Eagletoną į lietuvių kalbą vertęs Marijus Šidlauskas straipsnyje apie Radauską¹⁴).

Nesunku juk pastebėti, kaip tas neoromantizmas stropiai stengiasi atlikti tam tikras patriotines, pilietines ir net grynai valstybines pareigas, kaip jis sąžiningai stengiasi pateisinti savo egzistavimą. Nesunku pastebėti, kaip jis atsidėjęs įrodinėja savo naujingumą... dvasinės kultūros atžvilgiu. Visa tai iš esmės žemiški dalykai. [...] Kaip romantizmas, taip ir neoromantizmas paimamas pas mus vyraujančių visuomenės grupių globon bei protekcijon.¹⁵

Polemikoje su Mykolaičiu savo argumentams pagrįsti Korsakas imasi, rodo, nekalčiausių mūsų klasikų gamtos lyrikos posmų ir bando parodyti už jų slypinčią ideologiją. Gamta Kristijono Donelaičio *Metuose*, jo nuomone, yra religiška, Maironio – tautiška, o Kazio Binkio – socialiai (smulkiosios buržuazijos) konotuota. Tiesa, abu kritikai nesusitarė dėl tendencijos, ideologijos savokų. Mykolaitis Korsako analizuotų pavyzdžių nelaike „tendenciniais, bet stačiai

13 Terry Eagleton, Įvadas į literatūros teoriją, iš anglų kalbos vertė Marijus Šidlauskas, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 218. E. W. Saidas taip pat pabrėžia, kad politinis angažuotumas yra neišvengiamas. „Tačiau esminis šiuolaikinių Vakarų (kalbu pirmiausia apie Jungtines Amerikos Valstijas) pažinimo tradicijos trūkumas yra tas, kad pažinimas privalo būti nepolitiškas, t. y. mokslinis, akademiškas, objektyvus, pakilęs aukščiau šališko ar siauro doktriniško požiūrio. Galbūt teoriškai tokia nuostata atrodo teisinga, tačiau praktika rodo, kad iš tiesų viskas yra kur kas sudėtingiau.“ Edward W. Said, *Orientalizmas*, vertė Violeta Davoliūtė ir Kazimieras Seibutis, Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 35.

14 Marijus Šidlauskas, „Kas gi sukūrė Radauską?“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*, sudarė ir parengė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 327–339.

15 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 307.

idėjiniiais“¹⁶. Tačiau iš esmės neneigiamas principinis ryšys tarp meno ir visuomenės, jų tarpusavio įtaka, tik abu kritikai skirtingai dėlioja akcentus – Mykolaitis labiau pabrėžė meno autonomiškumą, Korsakas – tendencingumą, kad ir nesąmoningą. Korsakas išskiria ir kalba apie sąmoningą, bet nepabrėžiamą, ir nesąmoningą tendenciją, t. y., kas įvairių teorijų dekonstruojama, atidengiama per visą XX a. nuo Sigmundo Freudo iki Michelio Foucault ir kitų naujųjų kultūros tyrinėtojų. Tai, kad Korsakas rinkosi iš pirmo žvilgsnio netendencingus kūrinius, o ne tuos, kuriuose ideologija tiesiogiai reiškiamą, ir demonstravo jų suinteresuotumą, rodo jo ambicijas, kūrybiškumą ir išvalgumą. Tendencingumas nebuvo tai, ko Korsakas reikalautų iš literatūros, tai buvo neišvengiama kūrinio dalis, įvairiai besireiškianti visuose kūrinio lygmenyse. Jo nuomone, nėra tokios tyros prigimties, kurią būtų galima atskirti nuo visuomenės, ideologija esanti įrašyta kūrinyje, kuris nėra *tabula rasa*, o greičiau atsiranda su „gimtąja nuodėme“, t. y. tam tikru socialiniu charakteriu¹⁷. Įdomu, kad Korsakas socialiniam determinizmui nusakyti pasirenka teologinę metaforą. Galima sakyti, kad ir Mykolaitis, ir Korsakas svarsto tikėjimo, įsitikinimo lygmenyje – kaip kūrinys yra socialiai konstruojamas; ar jis gali peržengti visuomeninius rėmus, lieka daugiau įsitikinimo, įtikėjimo dalykas, savotiška aksioma ar paslaptis, o ne konkrečiai apčiuopiamas ir parodomas procesas. Korsako tendencingumas pasireiškė plačiausia prasme – tendencija visų pirma kaip kryptingas savo kultūrinės veiklos organizavimas, ir tik paskui kaip išankstinis nusistatymas, kitokių pažiūrų, kitokios estetikos vertinimas ar atmetimas. Eagletono nuomone, „[i]nteresai – mūsų pažinimo pamatas, ne tik prietarai, keliantys jam grėsmę. Pats reikalavimas, kad pažinimas būtų ‚atsietas nuo vertybių‘, jau yra vertybinis sprendimas“¹⁸.

Korsakas suponuoja tokią tendencijos ir ideologijos sampratą, kokią, vieną iš šešių, siūlo Eagletonas savo knygoje *Ideologija: reikšmių, ženklų ir vertybių kūrimo procesas visuomeniniame gyvenime*¹⁹. Vertybių kūrimo procese elgiamasi tikslingai, turint prieš akis tam tikrą kryptį. Iš laiškų, rašytų kalėjime, matome, kaip aktyviai Korsakas nori formuoti kairiųjų judėjimą, aistringai svarsto, kas turi sudaryti *Trečio fronto* branduolį, o kas galėtų būti tik bendradarbiai, kaip

16 Vincas Mykolaitis-Putinas, *Literatūros etiudai*, Kaunas: Sakalas, 1937, p. 125–126.

17 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 10.

18 Terry Eagleton, *Įvadas į literatūros teoriją*, p. 23.

19 Terry Eagleton, *Ideologie: Eine Einführung*; aus dem Englischen von Anja Tippner, Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 1993, p. 7.

reikia skleisti savo idėjas, kaip užmegzti ryšius su užsienio žurnalais ir pan. Taigi mąstyta politiškai, strategiškai. Negailėjo kritikos ir saviems, kai jie, Korsako nuomone, pasiduodavo miesčioniškumui ar kitoms nepriimtinioms idėjoms.

Kosto Korsako vertinimai: tendenciškumas ar / ir įžvalgumas?

Šiandien kai kurie Korsako vertinimai nurašomi kaip netikslūs, neįžvalgūs, ideologija juose esą užgožusi visumos vertinimą. Prie tokių klaidingų vertinimų priskiriamos recenzijos apie Mykolaičio–Putino romaną *Altorių šešėly*, Antano Vaičiulaičio *Valentiną*²⁰. Tačiau reikia pasakyti, kad abu kūriniai yra įvertintini iš naujo, kaip ir Korsako požiūris. Jei palygintume kai kurias Korsako ir Satkauskytės įžvalgas, rastume bendrų aspektų, kurie ilgą laiką buvo neiškelti. Pavyzdžiui, Korsako nuomone, „[s]veiko, aktingo ir progresyvaus visuomeninio motyvo lietuvių literatūroje kol kas dar tiek maža ir reta, jis tik dar tepradedamas kiek stipriau reikšti, kad jaustis juo jau persisotinus ir bėgimą nuo jo į natūrromantizmą, į individualizmą, į erotiką laikyti kažkokiu drąsiu protestu galima tik iš tikrųjų arba labai suktais sumetimais, arba visiškai netekus mūsų realybės pajautimo“²¹. Jeigu jauno žmogaus progresyvias idėjas suprasim kaip bendresnius sociokultūrinius įsipareigojimus, tai mintis bus ta pati, kaip ir Satkauskytės knygoje *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, kur prozos lyriškumas siejamas su bėgimu nuo tikrovės, *eskeipizmu* bei vertinamas kaip saugiausia rezistencijos forma sovietmečiu ir apskritai kaip įsisenėjusi tendencija, su kuria Korsakas kovojo dar prieš tris ketvirčius amžiaus. Korsakas reikalauja „aktingos“ pozicijos, visuomeninio motyvo, Satkauskytė kalba apie romano žanro ir veiksmo ryšį: „Veiksmas [...] ir išviešina vidujybę, ir dažnai atskleidžia ikirefleksinį jos būvį. Be to, veiksmas ir literatūroje jį reprezentuojantis naratyvumo fenomenas turi labai aiškų intersubjektinį ir etinį matmenį; jis atskleidžia ne tik subjekto

20 Pvz., Kęstutis Nastopka, „Literatūros samprata XX a. lietuvių kritikoje“, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 417; Vitas Areška, „Kiek ir kaip Kosto Korsako autoritetas paveikė lietuvių literatūrą“, in: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20071/kiek-ir-kaip-kosto-korsako-autoritetas-paveike-lietuviu-literatura> (žiūrėta 2011 03 25).

21 Kostas Korsakas, *Rašytojai ir knygos*, Kaunas: Spaudos fondas, 1940, p. 181.

„rūpestį dėl savęs“, kalbant Michelio Foucault terminais, ne tik subjekto santykį su kitais subjektais, bet ir subjekto santykį su vyraujančiu tvarkos modeliu, visuomenės primetama vertybių sistema.“²² Galima sakyti, kad Korsakas iš esmės to pasigedo ir savo meto literatūroje – ne bėgimo nuo visuomeninių problemų refleksijos, o jų nebūtinai tiesioginio įtraukimo į kūrinį ir refleksijos.

Be to, reikia pažymėti, kad tie „netikslūs“ vertinimai atsiranda ne tik dėl ideologinių ar estetinių pažiūrų skirtumo, Korsako „siaurumo“ ar kitų jo ydų, bet taip pat ir dėl ano meto konteksto, kuriame Korsakas prisiėmė opozicioneriaus vaidmenį, atsisakė paklusti vyraujančiai vertinimo konjunktūrai. Priešingos nuomonės formavimas nevenigiant išdidinimų greičiausiai buvo jo taktikos dalis. Juk apskritai kritikas neneigia nei Mykolaičio, nei Vaičiulaičio talento, tačiau, galima sakyti, vyraujančios nuomonės yra priverstas atkreipti dėmesį ir į kai kurias problemas, atsisako besąlygiškai pripažinti talentingų rašytojų genialumą bei jų gretinimą su pasaulinės literatūros viršūnėmis.

Atrodo, Korsakas kalbėjimą apie literatūrą suprato kaip aiškinimą, interpretavimą, kaip ideologijų kovą, kartu ir kaip kovą dėl pasaulio aiškinimo kalbant apie literatūrą. Reikėtų sutikti, kad ypač kritiko, ne mokslininko, o publicisto, apžvalgininko (ir, jei taip būtų galima tarti, „įžvalgininko“) „objektyvumas“ susideda iš kompetencijos, patirties, estetiškos intuicijos, sugebėjimo argumentuoti ir įtikinėti. Korsakas neslėpdamas, greičiau sąmoningai ir atvirai demonstruodamas savo visuomenines ir estetiškas pažiūras išlieka atviras geriems kūriniams. Tai rodo ir jo požiūris į Jurgio Savickio kūrybą straipsnyje „Jurgio Savickio žodis“, kurį, kaip vieną iš geriausių Korsako darbų, savo ruožtu yra išskyręs Antanas Vaičiulaitis²³, kitos ideologinės stovyklos literatas. Kalbėdamas apie Savickio prozą Korsakas daug dėmesio skiria formai, jos dinamiškumui ir jos santykiui su greitėjančiu miesto gyvenimo tempu. Akivaizdžiai simpatizuojama ir žavimasi Savickio prozos naujumu, originalumu kaip formos ir turinio harmonija („Vadinas forma čia derinas su turiniu, turinys pagrindžia formą“²⁴), nors Savickis ir yra buržuazinės literatūros atstovas (plg., kaip Korsakas piktinasi „frakuotais“

22 Dalia Satkauskytė, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 204–205.

23 „Man rodos, kad ‚Jurgio Savickio žodis‘ duoda vykusią šito rašytojo kūrybos analizę ir yra vienas geriausių rinkinio straipsnių, nežiūrint visos tendencijos.“ *In: Antanas Vaičiulaitis, Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 547.

24 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 113.

rašytojais, taikančiais į elitinę literatūros akademiją). Ideologiniai argumentai straipsnyje skamba kaip savo įsitikinimų demonstravimas iš pareigos, nesugebėjimas, nenoras pasikliauti vien estetiniu įspūdžiu.

Korsakas rašydamas apie Savickį formuoja vaizdą, kuriame susijungia autoriaus laikysenos, gestų, teksto formos, pasakojimo manieros lygmenys, elgsenos, laikysenos stilius atitinka meninės kalbos manierą, kur pati kalba yra *apredyta šventadieniškai*: „Savickis pačiuose savo raštuose atsinešė tą šventadienišką nuotaiką ir šypsena. Tą kažkokį gyvenimo nerūpestingumą ir ištaigą. Jis savo žodį padabino išieginiais rūbais ir jam suteikė kažkokios šventos nuotaikos, poniško, jei taip galima pasakyti, pavidalo. [...] skaitydamas Savickio raštus, aš negaliu jų autoriaus kitaip įsivaizduoti, kaip su fraku! Su fraku ir salione.“²⁵ Ir kitoje vietoje: „Savickis savo stiliumi, savo kalbos dvasia, savo raštų kompozicija – tikras gerai išprusęs buržua, miesto, salono žmogus.“²⁶ Šiuo atveju Korsakas demonstruoja gana subtilią literatūros kūrinio, teksto ir konteksto ryšių pajautą. Čia būtų galima prisiminti ir Pierre’o Bourdieu *habitus* sąvoką, kuria bandoma apimti ir fizinę, ir intelektualinę laikyseną. Nors, reikia pasakyti, taiklios Korsako formulotės dažniausiai lieka tarsi kokie inkluzai, pasirodantys truputį atsitiktinai arba intuityviai. Tos ištaros neplėtojamos, nekomentuojamos arba komentuojamos paviršutiniškai, jau remiantis marksistinėmis schemomis. Štai 1931 m. rašytame laiške Antanui Venclovai ši savo vieną iš geriausių straipsnių vadina „kvailoku“²⁷. Plėtojama, įrodinėjama, pasitikima tuo, kas atitinka marksistų mąstymo tradiciją. Distancijos nebuvimas, intelektualinės patirties trūkumas neleido kritikai išsilaisvinti iš autoritetų tezių. Pavyzdžiui, Korsakas performuluoja garsųjį George’o-Louis de Buffono posakį „Stilius yra žmogus“ į „Stilius yra laikas“, nes „stilius visuomet pareina nuo epochos. Stilius visuomet pareina nuo veikalo ideologijos, turinio ir temos“²⁸. Anksčiau cituotame pasaže susijungia žmogus, stilius, epocha, o pereinant prie tezių subtilumas dingsta. Tačiau polinkis jungti, matyti kompleksiskai, užčiuopti visumos ryšius išlieka.

25 *Ibid.*, p. 104.

26 *Ibid.*, p. 121.

27 Kostas Korsakas, [Laiškas Antanui Venclovai], *Literatūra ir kalba*, t. 22, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1995, p. 259.

28 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 105.

Ryšių ieškanti vaizduotė

Polinkis matyti visumos ryšius akivaizdus ir „socialinio audinio“ vaizdinio atveju, kuris iškyla straipsnyje apie Savickio prozą, tačiau lieka neišplėtotas. Socialinio audinio sąvoka pasirodo Anatolijaus Lunačarskio citatoje: „Asmenybė yra didžiulės svarbos faktorius literatūros istorijoje, bet tas faktorius neturi būti suprantamas kaip kažkas svetima bendram socialiniam audiniui, o kaip kažkas, kyląs iš to audinio, pasireiškęs iš jo.“²⁹ Be abejo, asmenybės, psichologijos įvertinimas, kuris šia citata norimas pagrįsti, irgi rodo nedogmatišką Korsako mąstymą. Tačiau ne mažiau įdomi nekomentuota socialinio audinio sąvoka (gal tiksliau metafora ar vaizdinys). Kultūros tyrinėjimų tekstualizuota istorijos bei visuomenės samprata XX a. antroje pusėje buvo viena iš svarbiausių reformų Vakarų humanitarikoje (visuomenė kaip tekstas, kuris lotynų kalboje ir reiškia ne ką kita kaip audinį). Visuomenę kaip audinį apibūdino jau sociologijos klasikas Georgas Simmelis, siūlęs neignoruoti plonų, nepastebimų gijų, kurios sieja žmones³⁰, o veikale *Pinigų filosofija* tiems ryšiams nusakyti pasitelkęs vaizdingą palyginimą: „Pinigai yra voras, kuris mezga visuomenės tinklą.“³¹ Šiandien tos gijos tampa kur kas pastebimesnės, materialesnės – internetas kaip globalinis tinklas ir atskiri socialiniai tinklai internete materializuoja ir parodo nemažą dalį žmonių tarpusavio ryšių. Socialinių tinklų sąvoka pasirodo įvairiose sociologinėse ir antropologinėse teorijose. Beje, straipsnyje „Tendencija ir literatūra“ Korsakas, kaip ir Simmelis, panaudoja ir voro metaforą, tik kalbėdamas ne apie pinigus, o apie „erotinių jausmų“ išplitimą dominuojančioje, bet į dekadanso stadiją pereinančioje socialinėje klasėje: „Erosas, tartum koks voras, savo tinklu apraizgo kone visus tokią stadiją prisigyvenusios klasės buities reiškinius, o ypač jos meniškąją kūrybą“³².

Socialiniame audinyje, kuriame suaudžiami įvairūs kūrybos, asmens, visuomenės, politikos siūlai, nebeįmanomos griežtos perskyros tarp individualaus ir visuomeniško, estetikos, švietimo, ideologijos, formos ir turinio. Svarbesnis

29 *Ibid.*, p. 123.

30 Georg Simmel, „Soziologie der Sinne“, *Die Neue Rundschau*, 18. Jg., Heft 9, September 1907, (2. Teil des Jahresbandes), p. 1025–1036 (Berlin), cit. iš <http://socio.ch/sim/verschiedenes/1907/sinne.htm> (žiūrėta 2011 04 08).

31 Cituojama iš: Heinz-Jürgen Dahme, Otthein Rammstedt, *Georg Simmel und die Moderne*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984, p. 51.

32 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 23.

tampa visapusiškas matymas, o ne opozicijų (šalutinių ir pagrindinių gijų) atskyrimas. „Socialinio audinio“ metafora liudija, kad Korsakas į literatūros kūrinį žiūrėjo kompleksškai, visapusiškai. Straipsnyje, skirtame kritikos problemoms, teigė: „visapusiškas meninis, idėjinis ir visuomeninis literatūros kūrinio išryškėjimas“³³ yra vienas iš svarbiausių kritikos uždavinių (pirmasis minimas būtent meninis kūrinio aspektas). Daugelį kritikos stereotipų Korsakas išsprendžia ir literatūros kritiką suvokdamas kaip šio audinio dalį, – jo nevisavertiškumo, antrinio teksto kompleksą, priekaištus dėl didaktiškumo, neišsipildžiusio rašytojo talento ir kt. Kritikas tame socialiniame audinyje suprantamas kaip savarankiškas kūrėjas, lygiavertiškai dalyvaujantis kultūrinių reikšmių kūrimo procesuose. „Kritiko fluidai susijungia su teigiamais to rašytojo kūriniių elementais. Rašytojo vaizdų ryškumas, jo jausmų jėga, jo apibrėžimų tikslumas nuo susilietimo su kritiko analize sužėri skaidriausia šviesa, ir tie, kurie stebi šitą procesą, pamato, kad kritiko reakcijos pasėkoj to rašytojo kūriniai sušvinta, lyg žavioji šiaurės pašvaistė.“³⁴ Remdamasis šiuo Lunačarskio vaizdiniu Korsakas kritiką pristato kaip socialinės, kultūrinės energijos katalizatorių. Kritikas yra organinė kultūros kūno dalis, sąveikaujanti su visuma impulsais, fluidais. Tai primena šiuolaikinių kultūrinių tyrinėjimų, naujojo istorizmo požiūrį į kultūrą kaip tekstą, o tekstą kaip audinį iš skirtingų diskursų gijų, kuriame cirkuliuoja socialinė rašytojo ir jo socialinės kultūrinės aplinkos energija. Literatūra buvo suvokta tarsi organiška visuomenės kraujotakos sistemos dalis. Būtent tai Korsakui ir sudarė skirtumą tarp knygų ir literatūros:

Literatūra tai nėra rinkinys paskirų veikalų, būrys kad ir talentingų rašytojų, bet einančių kiekvienas savo keliu, gyvenančių atskiruose pasauliuose. Literatūra yra, kaip sako prancūzai, „visuomenės išreiškimas“; tikroji literatūra plūsta vienoje srovėje su ta visuomene, iš vienos pusės yra jos maitinama, jos inspiruojama kurti ir augti, o iš kitos pusės pati veikia tą visuomenę, ryškiuose meno vaizduose išryškindama ir kondensuodama vadinamąją visuomenės dvasią.³⁵

Literatūra Korsakui yra tai, kas juda, veikia, pulsuoja, vieta, kur vyksta apykaitos procesai, kuriasi gyvi ryšiai.

33 Kostas Korsakas, *Kritika*, Kaunas: Universitetas, [1936], p. 21.

34 *Ibid.*, p. 24.

35 Kostas Korsakas, *Rašytojai ir knygos*, Kaunas: Spaudos fondas, 1940, p. 51.

Audinys, laukas, kova

Vaizduotė, kurioje literatūra išskyla kaip audinys ir jo gijomis tekanti energija, negalėjo išvengti ir kito giminingo vaizdinio – teksto kaip skirtingų jėgų, skirtingų diskursų susikirtimo vietos, apie ką šiandien kalbėtume pasitelkdami visų pirma Foucault autoritetą. Korsakas, remdamasis Ivanu Maca, formuluoja užduotį kritikai „pateikti objektyvišką įvertinimą visų psichologinių ir materialinių jėgų, veikiančių nagrinėjame kūriny, o taip pat išsiaiškinti ir klasinius to kūrinio pagrindus“³⁶. Kitoje vietoje jėgų veikimas teksto / visuomenės audinyje yra detalizuojamas: „literatūra yra didelė visuomenių ir idėjų kovų arena. Čia rašytojas kovoja su rašytoju, kovoja dėl įtakos ir dėl publikos. Čia kritikas kovoja su kritiku, jie kovoja dėl atskirų rašytojų. Visa literatūrinė arena yra tarytum pilna galingų bangų, siekiančių įtraukti savan ritman tai, ką jos sutinka savo kelyje.“³⁷ Tai Korsakas formuluoja Lunačarskio paraštėje, bet ir vėl demonstruoja lakią vaizduotę (galingos bangos, kaip ir anksčiau fluidai, kurie cirkuliuoja kaip socialinė energija) bei subtilų kultūrinių procesų įvardijimą – literatūros areną suskaido į daugybę tarpusavyje susijusių kovų, strategijų, taktikų, o tai savo ruožtu primena Bourdieu literatūros lauko sampratą.

Todėl nestebina 1927 m. publikuoto straipsnių ciklo pavadinimas „Literatūros laukuose“, atitinkantis Bourdieu terminologiją, bet pradėdamas Korsakui būdinga vaizdinga kalba: „Išsiekim į mūsų literatūros laukus. Kokios tuštumos! Ištisi pūdymai, žagrės nejudintos velėnos. Kažkoks snaudulys apėmė visus mūsų literatūrinių dirvų arėjus, išsigūžusius šiltose gūžtose tyliai snarpsoti, tik retkarčiais prabilstant tokiu silpnu, be jokio karščio ir ugnies, žodžiu.“³⁸ Taip pat ir kritika yra literatūros lauko dalis, išjudinanti jo ryšius, stiprinanti kultūrinį, visuomeninį audinį. Korsakas savo laikysena liudijo, kad jis ir kultūrinėje praktikoje elgėsi suvokdamas literatūrą kaip kovos lauką. Daugelis straipsnių, recenzijų gimsta bendroje polemika ir kova gyvenusioje tarpukario Lietuvos kultūrinėje terpėje. Kūrybos kaip kovos supratimas jam buvo ne teorija, o praktika. Kaip rašo knygos *Straipsniai apie literatūrą* pratarinėje, „[Š]ių knygų medžiaga atsirado literatūrinėse kovose. Autorius džiaugtųsi, jeigu ir pačios knygos būtų ne mažiau aktingas veiksnys tiek mūsų literatūroje, tiek skaitančioj visuomenėj“³⁹.

36 Idem, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 13.

37 Idem, *Kritika*, p. 22.

38 Kostas Gelvainis, „Literatūros laukuos (Kritikos pastabos)“, *Kultūra*, 1927, Nr. 11–12, p. 489.

39 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 6.

Korsakas turbūt vienas pirmųjų ėmė kalbėti apie literatūrinio lauko kovas, jose pasitelkiamas „taktikas ir strategijas“. Literatūrą jis suvokia kaip kovos erdvę dėl politinės galios, kultūrinės įtakos bei asmeninės naudos. Straipsnyje „Į akademią ar į liaudį?“ griežtai pasisako prieš dirbtinį naujo lauko žaidėjo – Lietuvos literatūros akademijos – kūrimą. Korsaką piktina, kad „taktikos bei strategijos sumetimais nesigailėdami aštrių priekaištų tam elitui, mūsų rašytojai, bardamiesi ir raudodami, tokiu atkaklumu ėmė brautis į tą elitą, taip viešai ir nebesidangstydami ėmė reikalauti sau teisės pasidaryti lygiateisiais to elito nariais, kad mes atsидūrėme aiškiausiam elitomanijos pavojuje“⁴⁰.

Veržimasi į elitą ir politinės galios siekimo ar bent jau pripažinimo sieki Korsakas mano esant pavojingą pačiai literatūrai, jos autonomijai ir laisvam vystymuisi. Remdamasis Prancūzų literatūros akademijos pavyzdžiu, jis teigia, kad tokių institucijų nuopelnai yra labai abejotini, todėl ir lietuviškoji akademija „būtų konservatyvizmo, reakcijos ir literatūrinių senienų puikusias sandėlys, tai būtų didžiausias mūsų literatūroj modernizmo, naujovės, entuziazmo, pažangumo priešas, tai būtų visų jaunesnių, gaivesnių, savarankiškesnių literatūrinių pajėgų pasireiškimo stabdytojas“⁴¹. Be to, aiški politinė priklausomybė tokią instituciją paverstų valdžios įrankiu, nes panašios akademijos „beveik niekada neturėjo vyriškumo ir drąsos protestuoti prieš savo išlaikytojų užmačias“⁴². Atsiduodami politikų malonei, rašytojai netenka savo autonomiškumo, literatūros laukas imamas reguliuoti pagal politinio lauko taisykles. Natūralu, kad suvokdamas save kaip opozicinį intelektualą, Korsakas pasisakė prieš dirbtinį „kolektyvaus autoriteto“, kuriam būtų suteikta išskirtinė galia ir paskutinis žodis ginčiuose bei vertinimuose, kūrimą ir pageidavo iš rašytojų įžūlumo, energijos, o ne padorumo, ne apetito „elito atžvilgiu“⁴³. Korsako supratimu, akademijos įsteigimas reikštų ortodoksijos, Bourdieu terminais tariant, sustiprėjimą. Ir šiuo atveju, atrodo, Korsakas remiasi pagrindiniais savo kultūrinės vaizduotės parametrais, literatūrą ir jos procesus įsivaizduodamas kaip tinklą, gyvus ryšius, energijos apykaitą, o ne dramblio kaulo bokšte užsidariusius išrinktuosius, diktuojančius literatūrinės tiesas. „Literatūra yra ir turi būti gyvas sąryšis tarp rašytojo ir skaitytojo, tarp plačiausių visuomenės sluoksnių. Jeigu nėra tokio sąryšio, gyvo ir aktingo,

40 Kostas Korsakas, *Kritika*, p. 293–294.

41 *Ibid.*, p. 299.

42 *Ibid.*, p. 300.

43 *Ibid.*, p. 293.

uždegančio ir jaudinančio, tai literatūra, nors ją rašytų akademikai, bus tik ne-gyva raidė, krūvos knygų, bibliotekų sandėliai.“⁴⁴ Korsakas siūlo stiprinti biblio-tekų tinklą, kurį finansuoti nebūtų brangiau negu akademią, bet poveikis ir ra-šytojams, ir skaitytojamas būtų kur kas didesnis. Taigi Korsakas yra gyvo tinklo, kuriuo cirkuliuoja socialinė energija, bendravimo, komunikacijos šalininkas, ir pats asmeniškai prisidedantis. Jis rūpinosi „Kultūros“ švietimo būrelių tinklo gyvavimu Lietuvoje, o prieš vieną suvažiavimą Organizatoriaus slapyvardžiu taip argumentavo jo reikalingumą: „Pirmiausia, suvažiavimas griauna organizacijos sustingimą, naikina jos ydas, kelia pasiryžimą, patvarumą, kuriamąją *energiją* [iš-skirta mano – RK], teikia veikimo iniciatyvos.“⁴⁵ Žinoma, tokio tinklo mezgimas buvo eretiškos taktikos dalis – naujos „klientūros“ kūrimas gali veikti galių san-tykų literatūros lauke. Švietimo būreliai ir platesnis bibliotekų tinklas kaip tik ir yra tos priemonės, kurios leistų sukurti ir suburti gausesnę palaikančią publiką.

Literatūriniai pulsavimai

Įdomiausia kritiko raštuose tai, kas nutolsta nuo marksistinės linijos, kas nėra dogmatiška. Straipsnyje „Literatūriniai pulsavimai“ kultūros gyvastingumui apibūdinti Korsakas pasirenka pulsavimo sąvoką, perimtą iš Vaižganto, buvusio, reikia pabrėžti, kitoje ideologinių ir estetinių barikadų pusėje. Tai vėl rodo Korsako atvirumą, neortodoksiškumą, savito žodyno ieškojimą. Šiandien kal-bant apie kultūros raidą kaip apie pulsavimą visų pirma iškyla Jurijaus Lotmano kultūros raidos įsivaizdavimas kaip neprognozuojama sprogimų grandinė arba Thomo Kuhno idėja apie mokslo vystymąsi revoliucijų principu⁴⁶.

Nors Korsakas sako, kad pulsavimo sąvoka nukreipta prieš idealistinį požiūrį į literatūrą, iš tiesų ji peržengia ir marksistinį pažangos dėsni: „Kai kas yra lin-kęs lietuvių literatūros raidą vaizduotis kaip tolydinį augimą tobulėjimo linkme, kaip nenutrūkstamą kilimą vis aukštyn ir aukštyn. Tokia pažiūra yra per daug idealistinė ir neatitinkanti tikrovės faktų. Vaižgantiškų pulsavimų sąvoka, atrodo,

44 *Ibid.*, p. 309.

45 Organizatorius, „Prieš didelį darbą“, *Kultūra*, 1927, Nr.5–6, p. 310.

46 Thomas S. Kuhn, *Mokslo revoliucijų struktūra*, Vilnius: Pradai, 2003, iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė.

šiuo atveju yra teisingesnė ir geriau tinkanti visai eilei mūsų naujosios literatūros reiškinių suprasti.⁴⁷

Iliustruodamas šią tezę, autorius kalba apie tris tokius lietuvių literatūros tvinksnius: pirmasis iškart po Nepriklausomybės atgavimo, daugiausia estetizmo ir simbolizmo iškilimas.

Tačiau tas smarkus mūsų literatūros pulso pakilimas truko neilgai, ir jau apie 1924–25 metus buvo aiškiai pajustas atoslūgis – literatūriniai žurnalai nyko, skurdo, naujų originalių knygų mažai besirasirodydavo, rašytojai neteko kontakto su skaitančiąja visuomene, jų kūrybinis veidas visiems buvo jau pakankamai išryškėjęs, ir jie nebežadėjo jokių naujoviškų užsimojimų. Prasidėjo vadinamasis skilimas tarp literatūros ir visuomenės.⁴⁸

Kitas tvinksnis – „Keturių vėjų“ sąjūdis. Įdomu, kad šios bangos pabaigą Korsakas mato paskutiniuose *Trečio fronto* numeriuose ir nebando žurnalo pristatyti kaip vienos iš literatūros atsinaujinimo bangos impulsų. 1934–1935 m.:

naujosios literatūros pulsas vėl suplaka nauju pakilimu. Šį, tretįjį, literatūrinio pulsavimo tarpsnį pradeda V. Mykolaitis-Putinas savo „Altorių šešėly“, ir jį, lyg iš gausybės rago pasipylę, seka daugybė naujų romanų, novelių, apysakų, eilėraščių rinkinių. Mūsų knygų produkcija staigiai smarkiai išauga, įsteigiamos literatūrinės premijos, visuomenėje pakyla domėjimasis lietuvių rašytojų naujosiomis knygomis, gausiai ruošiami literatūriniai vakarai, gyvėja literatūrinių problemų ir reikalų svarstymas spaudoje, žodžiu, anot L. Giros, prasideda mūsų literatūros „alyvų žydėjimo“ metas.⁴⁹

Kaip pulso pagyvėjimas, pakilimas suvokiami ir tie literatūros etapai, kuriuose dalyvavo ir dominavo priešinga Korsako estetinėms ir ideologinėms pažiūroms literatūra. Taigi pulsavimo vaizdinys neturi nieko bendro su marksizmo pažangos idėja nei su tuo, kad toje pažangoje dalyvauja tik „teisinga“ literatūra, įsisąmoninusi ar intuityviai nujaučianti marksizmo tiesas.

Kitas momentas, kurį Korsakas pabrėžia apibūdinamas literatūros procesą kaip pulsavimą, yra kova. Bourdieu teigė, kad literatūros laukas susikuria ir

47 Kostas Korsakas, *Rašytojai ir knygos*, p. 7–8.

48 *Ibid.*, p. 9.

49 *Ibid.*, p. 9–10.

laikosi tik kova, konfliktu, įtampomis. „Naujai literatūron ateiną rašytojai debiutantai visada sukelia naujus sąjūdžius, griauna vyraujančias formas ir skelbia modernius šūkius. ‚Tėvų‘ ir ‚vaikų‘ kova, konfliktas tarp jų taip pat yra žymus ir mūsų naujosios literatūros raidoje. Pavyzdžiui, daugelis ‚Keturių Vėjų‘ pozicijų buvo pagrįstos kaip tik pabrėžtina ‚vaikų‘ opozicija prieš ‚tėvus‘.“⁵⁰ Taigi Korsakas sako, kad pozicija susikuria tik įtampoje, priešpriešoje, vidinėse lauko kovose. Ką Bourdieu vadino eretikų ir ortodoksų strategijomis, Korsakas įvardija kaip vaikų ir tėvų konfliktą. Ir maištas prieš tėvus, ir erezija yra maištas prieš autoritetą. Pulsavimo vaizdinį galima pritaikyti ir Korsako literatūros recepcijos sampratai, kur jam taip pat rūpėjo dinamiškumas ir literatūros bei skaitytojų energijos tvinksnų sutapimas. Kiekvienas literatūrinis sąjūdis, anot jo, turi būti išaugęs iš tikro socialinio pagrindo. Taigi visuomenės ir kultūros pulsas jo vaizduotėje plaka išvien. O straipsnyje „Tendencija ir literatūra“ kritikas atkreipia dėmesį, kad net visų pripažintų klasikų vertė nėra amžina ir pastovi, kad dėmesys jiems kinta, o skirtingų epochų skaitytojus žavi visai kiti dalykai tuose pačiuose kūriniuose, negu kad žavėjo pirmtakus. Kitaip tariant, ir kūrinio gyvastingumas yra pulsuojantis, kintantis, nepastovus, tik taip išlaikantis intensyvumą, o ne amžinai iškaltas ir šaltas. Taigi ne tik literatūros atsiradimas, bet ir jos suvokimas priklauso nuo visuomenės klasių ir politinės, visuomeninės situacijos. „Sakysim, Maironio poemą ‚Jaunoji Lietuva‘ vienaip priėmė ano meto lietuviai patriotai iš dešinės, kitaip iš kairės, vienaip į ją pažiūrėjo lenkomanai dvarininkai, kitaip ją sutiko monarchistai rusai, vienaip ji buvo vertinama lietuvių kovų gadynėj, o vėl visiškai kitaip turėtų būti vertinama šiandien.“⁵¹

Remdamasis Schückingo skonio teorija kritikas kalba, kad nesama vienos epochos ar tautos dvasios, kuri reiškiasi literatūroje, bet egzistuoja daug „epochos dvasių“, o konkrečiai – tam tikros klasės interesai, skonis, kuriuos išreiškia literatūra. Lygiai taip pat jis siūlo atsižvelgti ir į kūrinio recepcijos ypatybes bei pokyčius, o požiūrį, esą egzistuoja menas, stovintis virš visų požiūrių, laiko fikcija⁵². Taigi, skirtingai negu marksistai, Korsakas skiria daugiau visuomenės klasių, grupių, kalba apie jų skonį, estetinius kriterijus, pasaulėžiūrą ir taip iš dalies primena Bourdieu, sukūrusį subtilesnę kapitalo, klasės, determinizmo sampratą, galvojimo kryptį. Korsakas susižavėjęs cituoja Schückingą, kur jis „nesu-

50 *Ibid.*, p. 15.

51 Kostas Korsakas, *Straipsniai apie literatūrą*, p. 8.

52 *Ibid.*, p. 10.

griaunamai“ ģirodo, „koki dideli poveiki meniniam skoniui ir literatūrai turi ne tik pagrindinis faktorius – socialinė aplinka bei visuomenės sąlygos, bet ir kiti šalutiniai veiksniai, kaip: įvairūs mecenatai (viduramžiais), leidėjai (pradedant XVIII amž.), skaitytojų būreliai, literatūrinė mada, kritika, mokyklos, universitetai etc. Viso to akivaizdžiai „grynasis įkvėpimas“ ir „nepriklausomas menas“ apleidžia vargšę mūsų žemelę ir nusikelia viešpatuoti kur nors į Marsą, jeigu tik, žinoma, ten yra tokių estetu bei „tyrojo meno“ žynių, kokių, deja, vis dar tebe-siveisia pas mus – nelaimingoj Lietuvėlėj“⁵³. Taigi iš vardijamų veiksnių, kurie turi įtakos literatūrai, jos gimimui ir gyvenimui, matome, kad Korsakas linkęs į detalų išsiūžėjimą, skirtingo lygmens ryšių, įtampų, kontekstų įvertinimą. Kritiko vaizduotėje kultūriniai procesai yra įvairialypiai, pulsuoiantys, dinamiški ir nebūtinai gresiantys deterministiniu vulgarizavimu. Kaip tik tokiu nekonkretumu, abstraktumu Korsakas ir kaltina estetus, kurių vienintelė išlyga kalbant apie meno determinuotumą yra pripažinimas, kad menas išreiškia epochos dvasią⁵⁴.

Išvados

Ką tokios tolimos, kai kada gal tik metaforiškos paralelės tarp jaunojo Kosto Korsako kritikos ir šiuolaikinių vakarietišku teorijų galėtų sakyti? Bergždžia būtų įrodinėti rimtą ryšį, nors kai kas neišvengiamai lieka bendro tarp kairiojo kritiko ir socialinių, neomarksistinių pozicijų kaip genealogijos pasekmė.

Apibendrinant straipsnyje skleistą kūrybišką jo vaizduotę, galima išskirti dvi tapusavyje susijusias literatūros sampratų grupes Korsako kritikoje. Pirma, literatūra suvokiama kaip organiška visuomenės kraujotakos sistemos dalis, kaip gyvas organizmas, kaip audinys, kuriame cirkuliuoja socialinė energija, pulsuoja literatūros gyvybė, vyksta socialinės energijos apykaita tarp skaitytojų, rašytojų, kritikų. Kitas išskirtas literatūros vaizdinys – literatūra kaip simbolinių kovų arena, kurioje atpažįstamos rašytojų taktikos ir strategijos. Originali yra literatūros raidą nusakanti pulsavimo metafora, peržengianti marksistinę pažangos principą ir sujungianti literatūros kaip socialinio audinio ir bendros kraujotakos sistemos vaizdinį su literatūros kaip kovos samprata.

53 *Ibid.*, p. 9–10.

54 *Ibid.*, p. 9.

Galima reziumuoti, kad Korsako laikysena derina intelektualinį atvirumą ir ideologinį principingumą. Korsakas neturėjo priešų *a priori*, jis vengė išankstinių sprendimų. Kritiką suvokė kaip lygiavertį literatūrinio lauko dalyvį, dalyvaujantį kultūrinių reikšmių kūrimo procesuose be antrinių tekstų autoriaus kompleksų.

Korsako mąstymas remiasi vaizdais (pulsavimas, laukai, socialinis audinys), kurie leidžiasi būti skleidžiami ir plėtojami atskiriant juos nuo marksistinių dogmų, kurių jo tekstuose neišvengta. Atrodo, kad kol kas Korsako įtraukimas į rimtą kultūros apyvartą vis dar lieka iššūkis lietuvių literatūros kritikai ir mokslui.

Kostas Korsakas' Literary Criticism: A Potential of Constrained Imagination

Summary

The aim of this article on Kostas Korsakas' literary criticism of the period between the two World Wars was to take a fresh look at his texts as topical in his proposed stand as a critic, and those that become involved, in an interesting way, in the contexts of modern literary theory. At the same time an attempt has been made to reconsider the image of Korsakas as a critic which, due to the fact that he compromised himself during Soviet times, determines a deprecating relation to his entire creative legacy today.

The article discusses the attitudes of Korsakas as a critic: they combine aesthetical and ideological principles and openness to different creative programmes, the analysis of the relations of literature and society, as well as the metaphors proposed to name these relations. The author distinguishes two interrelated groups of literary concepts in Korsakas' criticism. First of all, literature is perceived as an organic element of society's circulation system, as a living organism, as a fabric with circulating social energy, pulsating literary life, and an exchange of social energy between readers, writers and critics. Secondly, Korsakas' saw literature as an arena of symbolic struggle, in which writers' tactical and strategic moves are recognised. The metaphor of pulsation, which defines the development of literature, is original: it goes beyond the Marxist principle of progress and connects the image of literature as a social fabric and a common circulation system with the notion of literature as a struggle.

Key words: Kostas Korsakas, literary criticism, social criticism, Marxism.
